

УДК: 321.7:329.12
Примљено: 18. августа 2009.
Прихваћено: 15. септембра 2009.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 3/2009.
год. 16. vol. 25.
стр. 63-82.

Срђан Перишић

Београд

ЛИБЕРАЛИЗАМ *VS* ДЕМОКРАТИЈА: ОГРАНИЧАВАЊЕ ПОЛИТИЧКЕ ДЕМОКРАТИЈЕ – ИСКОРАК КА ИЗГРАДЊИ ГЛОБАЛНОГ НИХИЛИСТИЧКОГ ДРУШТВА

Резиме

Аутор у раду анализира кризу западне демократије у њеној политичкој димензији, која је започела још 70-их година прошлог века, а интензивирана после пада Берлинског зида. Управо рушење Берлинског зида није само означило да је либерализам успео да са сцене склони још једну политичку идеологију – социјализам, него да су либерали, било они означени као неолиберали, либертаријанци и сл. кренули у истискивање и саме демократије са којом су симбиотички на Западу изграђивали националну и социјалну државу. Последњи талас ширења демократије је у ствари привид њеног десупстанцијализовања. Од компетитивног елитизма, као њене већ давне редукције, она најпре инволуира у процедуралну или минималну демократију, да би завршила у пукој медијској манипулацији изборним телом. Кључ нетрпељивости либерализма према демократији није у неким новим изазовима пред којима се савремено друштво налази, већ у практичним консенквенцама теоријске напетости између демократије и либерализма.

Кључне речи: либерализам, демократија, политичка демократија, ниҳилизам, друштво, *demos*, грађанин, индивидуализам, тржиште, манипулација, ограничавање.

УВОД

Криза западне демократије је директно повезана са оживљавањем либералне политичке идеологије на Западу, током 70-их година прошлог века. Многи теоретичари оживљавање либерализма одређују појмовима неолиберализам, либертаријанизам и сл. Међутим, заједнички елеменат свим овим одређенима је антидемократска позиција. Поновни наступ либерализма, у разним подваријантима, започео је у САД, чиме је постао доминантан на Западу. (Нео)либерализам се теоријски обликује у чикашкој економској школи и започиње своје деловање као обнова економског либерализма. Међутим, наступ либерализма се не задржава само на економском пољу, већ до значајних промена долази и у култури, политици и друштвеним односима у правцу реafirмације либералних аксиома, а посебно индивидуализма. Како би остварили потпуну идеолошку хегемонију либерали су трајно задржали извесну везу са привидно левим идејама негације свих колективних вредности, традиције, националне културе, обичаја. Начињен је трајни савез између либерала и левице која се не бави социјалним питањима једнакости, већ искључиво „друштвеним“ питањима, што је, на први поглед, избрисало разлику између партија левице и деснице. Левичари су постали либерали у економској и социјалној димензији, а десница, која је одавно прихватила либерална схватања тржишта, постала је имуна на одбацивање вредности морала, традиције и интелектуалних вредности.¹⁾ Тако се либералне тенденције, потпомогнуте лажном левицом, залажу за декриминализацију проституције, порнографије и коришћења дрога, за права псеудоетничких и псеудоверских група, сексуалних мањина, акцентују разлике модерног и традиционалног, итд.

Постоји неколико спољашњих утицаја који су повод да либерали и дефинитивно почну да ограничавају демократију: ширење социјалистичких учења и покрета у свету²⁾, све веће противречности унутар социјалне државе Запада изражене захтевима разних слојева да им држава решава суштинска питања, завршетак деко-

- 1) Већина партија левице у Европи се ослободила социјалног активизма и заступања идеје социјалне једнакости. Оне су постале у суштини либералне прихватајући либералну економију, тржиште, индивидуализам као своје вредности - задржавајући ангажман само на друштвеном пољу. У Француској је за ову левицу скован и термин – БОБО левица (буржоа-боем).
- 2) Норберто Бобио (Norberto Bobbio, 1909-2004) је сматрао да је процес „постепене демократизације био осуђен на то да неизбежно води ка социјализму“. – Н. Бобио, *Либерализам и демократија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1995, стр. 117.

лонизације што је западне државе у доброј мери лишило економске добити на којој се и заснивала држава *благостања*, и дефинитивно - крах социјализма у земљама „народне демократије“, што је потврдило енергичнији наступ либерала против демократије.

Међутим, суштински разлози нестанка чувене таутологије садржане у објашњавању и апологетици тзв. либералне демократије и, тиме, образовања истинског супарничког пара либерализам – демократија, налазе се унутар идеолошког склопа самог либерализма и у особинама стварне демократије.

1. ТЕОРИЈСКА НАПЕТОСТ ИЗМЕЂУ ДЕМОКРАТИЈЕ И ЛИБЕРАЛИЗМА

Етимолошки гледано реч демократија потиче од грчке речи *demos* (народ) и *kratein* (владати, снага). Дослован превод би био да је демократија владавина народа. Овде се, одмах, поставља питање – да ли је ово само етимолошко значење или су стари Грци истински разумели појам *demos*? Касније су разни теоретичари на различите начине дефинисали шта представља народ и како повезати тако схваћен народ са принципом владања.³⁾ Међутим, да бисмо схватили одређење *demos*, нужно је вратити се античким Грцима.

Стари Грци *су demos* схватили као народ, тј. као људе који живе на одређеној територији (*polis*) који су повезани историјским, социјалним и етничким односима и везама. Наспрам појма *демос*, они су другим појмом - *laos* означавали свеукупно становништво без обзира да ли у њему присутна или одсутна веза са традицијом и културом датог простора (*polis*). Према томе, демократија се схватала не као учешће свих појединаца у управљању државом, тј. *лаоса*, него као учешће само оних које карактерише истоветност, односно, заједничко порекло, живот, традиција, сећање и обичаји, а што се стицало у *demosu*. То јединство у *demosu* је самим тим било недељиво на индивидуе, тј. није га било могуће атомизовати на више група или појединачно на индивидуе. Јединство или истоветност је било укорено у културној, религиозној и етичкој традицији, својственој датој области. Поред тога, стари Грци су, у свом схватању демократије, делили људе на грађане и неграђане, тј. *polites* (грађанин) и *idiotes* (неграђанин). *Idiotes* је појединац који нема никакве везе са *demosom*, који је удаљен од социјалне,

3) Италијански филозоф Ђовани Сартори (Giovanni Sartori, 1924-) говори о шест могућих интерпретација појма народ. - Ђ. Сартори, *Демократија, шта је то?*, ЦИД Подгорица, 2001, стр. 94-96.

етничке, верске, историјске истоветности у *demosu*, и представља само изолованог, атомизованог појединца. Супротно од њега стајао је грађанин – *politēs*, који је дубоко укореван у традицији *demos* и *polis*, тј. који је учествовао у политици и управљању државом – *polisom*. *Неграђанину* је било немогуће да постане *politēs*, то се стицало само рођењем.

Антички Грци су добро приметили да је за *demos*, за управљање државом и за функционисање демократије веома важан концепт *општег добра*. С тим у вези, Аристотел (Αριστοτέλης, 384 – 322 п.Х) говори о државним уређењима која могу бити или добра или лоша, без обзира да ли је у питању монархија (василеја), аристократија, или политеја. Основни критеријум за то је владавина закона и брига за *опште добро*, тј. општу корист, јер „они облици државног уређења који имају у виду општу корист исправни су и апсолутно су праведни“⁴⁾, у супротном ради се о лошим уређењима који представљају девијације (тиранија као девијација монархије, олигархија као негирање аристократије и демократија као негирање политеје). Али, Аристотел демократију, види као најмање лоше уређење међу овим лошим, јер, схвата да нема ни идеално лоших ни идеално добрих, већ да се свако уређење мора посматрати кроз одређени период развоја. Тако да уређења могу бити између политеје и демократије, битно је да владају закони, „јер тамо где не владају закони нема државног уређења“.⁵⁾

Према томе, сагледавајући античко (изворно) схватање демократије, нужно је приметити да се оно односило само на истоветне заједнице, колективитете, историје и културе које су недељиве, и које се, сходно томе, развијају на концепту *општег добра*. Према овом примарном схватању демократије не може постојати њена универзална теорија, са универзалним рецептом већ само појединачне, јединствене историјске и националне демократије. Поред тога што је везана за један *demos* демократија је везана и за једну државу (*polis*), на коме се *demos* историјски развијао. Један од савремених демократолога, Роберт Дал (Robert Dahl, 1915,-) је, вероватно, то и имао у виду када је назначио да ниједна од транснационалних организација, као што су Европска заједница, НАТО, УН, мултинационалне корпорације, није демократска. Он наводи да „упркос мањкавостима полиархије у задовољавању критеријума за демократске процесе, ниједна интернационална организација, или бар иједна која поседује било какву значајну моћ, ни из-

4) Аристотел, *Политика*, Култура, Београд, 1960, стр. 83.

5) Исто, стр. 125.

далека им се не приближава у испуњењу тих критеријума“. Исто тако, наводи Дал, ниједна од ових организација нема народ, *демос*. Европска заједница, тешко да би могла прихватити „владу која би била приближно толико демократска као полиархије које сада постоје у оквиру држава чланица.“⁶⁾

Још једна од важних црта демократије јесте *једнакост* грађана у *демосу*. Када Аристотел говори о једнакости, он полази од *врлине* и *добра*. Наиме, врлина је „средина између две крајности“ што важи и за државно уређење и државу.⁷⁾ Аристотел наводи, најбоље је држати се умерености и средине и имати средње имање а у држави да доминира средњи имовни сталеж, што условљава да држава има најстабилније уређење, јер људи који имају претерано велика имања, моћ и богатство, „нити хоће нити се умеју да се поковавају“, док они који су тога сасвим лишени се само ропски поковавају.⁸⁾ Значи, претежна имовинска једнакост грађана омогућава да они учествују у владању („идеал добре државе“) или они нису грађани *демоса* него *неграђани*.

Либерализам дугује свој назив латинској речи *Libertas* – *слобода*, *слободан*, тако да он у свом имену носи *идеју слободе*, али на такав идеолошки начин да либерализам значи - ширење слободе из идеје у општи принцип на основу кога се слобода јавља као основа гледања на све аспекте друштвене стварности, као мера вредновања друштва и политике. Али, треба одмах приметити - да се никада у историји либералне мисли, појам *слобода* не примењује на било који колективни идентитет, било да је у питању народ, друштво, нација, држава, класа, социјална или нека друга група. Једна група савремених теоретичара је покушала да повеже вредности либерализма са етничким идентитетом или неким његовим деловима. Тако, израелска теоретичарка Јаел Тамир (1954,-), у својој теорији *либералног национализма*, наводи да будући да људи креирају политички систем, доносе законе, итд. поседују одређену културу те не могу да не избегну њено уношење у политички домен.⁹⁾ То је сасвим тачно, али је Тамир већ самим тим изашла из либерализма као политичке идеологије. Наиме, конструкције као што су либерални национализам, државни либерализам, национални либерализам или народни либерализам су немогуће и апсурдне. Опште је познато да су још први либерални теоретичари друштвеног

6) Р. Дал, *Дилеме плуралистичке демократије*, БИГЗ, Београд, 1994, стр. 42-43.

7) Аристотел, *Политика*, стр. 134.

8) Исто, стр. 135, 138-139.

9) Ј. Тамир, *Либерални национализам*, Филип Вишњић, Београд, 2002.

уговора направили радикалан раскид у односу заједница – држава уводећи појам апстрактног грађанина, тј. појединца који према држави наступа без конкретних одређена: националних, културних, историјских, моралних, социјалних, класних, итд. Тиме је процес настајања грађанске државе одвијао као процес елиминације заједничких вредности које су раније биле у јавној сфери, тј. као процес њихове приватизације.

Основни принципи либерализма су формулисани од стране енглеских, шкотских и велшких филозофа XVII и XVIII века. У њиховим радовима први пут у историји човекове мисли се појављује индивидуа, као нека апсолутна категорија која живи и делује ради задовољавања личних, егоистичних потреба. На основу тога су либерали изградили представу о друштву, политичком и економском устројству државе и дефинисали сталну потребу за модерношћу и промени. У томе им је помогла француска револуција која је „устопавила *модерност* као *Weltanschauung* модерног света“ - што истиче Имануел Валерштајн (Immanuel Wallerstein, 1930,-) у својој књизи *После либерализма*.¹⁰⁾ Он наглашава да је либерална идеологија „била веровање да је, да би историја пратила свој природан ток, било нужно ангажовати се у свесном, сталном интелигентном реформизму, уз пуну свест да је *време универзални пријатељ, који ће донети срећу за већи број људи*.“¹¹⁾ (курзив С.П) Према либералима једини субјекат који може дати одговор на нови поглед на свет (модерност) је појединац. Индивидуа је за либерале „*par excellence* историјски субјект модерности.“¹²⁾ Да би апстрактна индивидуа успела да оствари улогу субјекта либерализма она мора стално захтевати потребу за тзв. негативном слободом, која појединца одређује самосталним, без обавеза према било каквом колективном циљу, тј. општем интересу. Негативно одређење слободе је, најједноставније речено, повезано са индивидуалним схватањем слободе. С обзиром да су индивидуалне разлике између појединаца неограничене, онда и негативно одређење слободе, има неограниченост. Тиме је либерална слобода појмовно недефинисана, али се упознаје посредством неограниченог испољавања индивидуализма.

Према томе, појам човека је у либерализму сасвим супротан од грађанина како га разуме грчка демократија. Либерални грађанин је апстрахован од свих вредности које чине античког грађанина и,

10) И. Валерштајн, *После либерализма*, Службени гласник, Београд, 2005, стр. 198.

11) Исто, стр. 68.

12) Исто, стр. 71-72.

сходно томе, можемо закључити да би, у грчком демократском *полису*, централни субјекат либерализма, атомизовани апстрактни појединац добио понизно име – *идиотес*.

Сасвим се јасно да је овакво схватање индивидуе и њене *слободе* либерале суочило са контрадикцијом: слобода једног појединца је ограничена слободом другог. Међутим, либерали су пронашли један начин да се привидно избегне ова контрадикција. Наиме, свели су сву философску проблематику индивидуалне слободе и њеног неограниченог испољавања на економску сферу. У том правцу се највише ангажовао шкотски философ и економиста Адам Смит (A. Smith, 1723-1790). Он је принцип *слободе индивидуе* превео у концепт *слободне трговине* на тај начин што је самољубље (егоизам) и сујету појединца, односно тежњу да индивидуа буде вредна похвале од других, пренео на економску сферу. Према Смиту, како не би дошло до расула у друштву, нужно је да се поштују уговори на основу којих се обезбеђује основни механизам усклађивања интереса, тј. тржиште.¹³⁾ Задатак либералног тржишта је да редукује утицај нематеријалних и неогоистичних фактора како би се у потпуности остварио појединац са својим материјалним потребама. Тиме је тржиште модел свих активности, јер у њему постоје мерљиви критеријуми који их је свака индивидуа свесна, а то су „вредности“ понуде и потражње, док је моралним начелима и врлинама место изван активности друштва. Ту карактеристику либералног друштва истиче амерички философ Томас Молнар (1921-). Он наводи да није питање „како сазнати ко је у праву, јер објективност сама по себи не постоји (Кант)“, питање је „у упознавању статута сваког расуђивања да би се из тога искристалисало оно које је највероватније, оно које придобије сагласност свих.“ Највиша вредност тржишта није *истина* него – *размена*.¹⁴⁾ Главни производ овако постављеног слободног тржишта је „нивелисање и униформизација свега што би могло бити узрок реалних диференцијација и дистинкција“¹⁵⁾, јер различитости нису квантитативно мерљиве. С тим у вези, културни и остали колективни идентитети међу народима и појединцима су непотребни и треба их се ослободити. Речено речником старих Грка, либерализму није потребан *демос* и из њега изведен појам грађанина (*polites*), са свим вредностима, него атомизовани појединац, тј. *idiotes* (неграђанин). Самим тим

13) А. Смит, *Истраживање природе и узрока богатства народа*, том 1, Култура, Београд, 1971, стр. 60-62.

14) Т. Молнар, *Либерална хегемонија*, СКЦ, Београд, 1996, стр. 42.

15) Исто, стр. 43.

либералима је и демократија сувишна, јер подразумева ангажованост управо *демоса*.

Оно о чему многи теоретичари не говоре је и то да је либерализам јако фундиран у *идеји моћи*. На први поглед либерализам и *моћ* немају много додирних тачака, јер, слобода и *моћ* стоје на супротним логичким позицијама. Међутим, захтев либерала за слободом индивидуе је и захтев за *моћи*, тј. ослобођења индивидуе и нема ако она не употреби *моћ*, и то у виду *моћи разума* (философски рационализам). Наравно, анализирање моћи у либерализму је немогуће без сагледавања моћи кроз политичко деловање. Кроз политичку моћ се види тежња либерализма да доминира као идеологија а тиме и као парадигма Запада. Професор Драган Симеуновић политичку моћ одређује као „могућност да се формалним и неформалним утицајем у сфери политике утиче на кључне токове развоја друштва, а која је најчешће испољена кроз односе подређености и надређености...“¹⁶⁾ Преко појмова подређености и надређености либерализам делује не само у појединачним земљама него наступа и на глобалном нивоу. Наиме, либерализам, од свог настанка па до данас, развија друштво насупрот држави, истичући значај плуралитета друштва као једино могућег начина одузимања моћи од државе. Тако *дисперзована моћ* по групама грађанског друштва настоји да се увећа. То је битно својство *моћи*. Међутим, концентрација *моћи* изазива бирократизовање самих група. Тиме бирократија није својствена само држави. Осим тога, бирократизовање и концентрисање *моћи* у групама је усмерено ка упућивању те *моћи* ка самим институцијама државе. Наиме, услед чињенице да господаре са моћима, групе настоје да те моћи и операционализују не само кроз утицај на државу, него и кроз управљање државом. Најмоћније су оне групе које су успеле да се домогну моћи у финансијама, индустрији, медијима, разне мултинационалне корпорације, војно-безбедносне организације, итд.

Дакле, либерализам историјски, философски, и политички представља категорију која је у потпуности супротна од демократије. Ако је демократија заснована на владавини колективних интереса преко приватних, либерализам је владавина приватног над колективним и, ако демократија примарно брине о политичкој сфери и управљању заједницом, онда се либерализам бави обезбеђењем економске слободе појединца, и коначно, ако је демократија облик политичке структуре традиционалног друштва, онда је либерализам доктрина која у потпуности, *нихилистички* одбацује институције које припадају политичкој и културној историји наци-

16) Д. Симеуновић, *Теорија политике*, ридер, Наука и друштво, Београд, 2002. стр. 145.

је, развијајући друштво где је све роба, при чему истински *демос* представља сметњу.

2. ОТКЛОН ЛИБЕРАЛИЗМА ПРЕМА ДЕМОКРАТИЈИ?

Историјски гледано, либерали су, током XIX и XX века, са другим политичким идеологијама, тиме и са демократијом, без обзира на различитост или потпуну супротстављеност према њима, остваривали мешање и, на први поглед, изграђивали друштва у западним земљама. Како се то догодило имајући у виду да либерали искључују доктринарне категорије које су изван свог идеолошког домена?

Либерализам је већ током XIX века био принуђен да прихвати демократске и социјалне вредности (видећемо да је то било привремено), те да одбаци апсолутизам тог времена. Тако, Имануел Валерштајн истиче да је најбитнија промена та да се либерална идеологија окренула од „теоријске антидржавне позиције“ ка позицији „ојачавања државне структуре“ социјалним и демократским елементима. Зашто? Кључни одговор, према Валерштајну, лежи у чињеници да је радничку класу, која је била све опаснија, требало интегрисати у друштво кроз давање општег права гласа али и изградњом националног духа. Радничке класе земаља Запада су се интегрисале у „национални политички процес“ на такав начин да нису представљале претњу функционисању светске капиталистичке привреде.¹⁷⁾ Према томе, задатак либерала је био очување капиталистичке економије засноване на приватном власништву, а то је могло једино придобијањем радништва кроз „стварање националног осећања и преношењем дела глобалног вишка вредности на радничку класу, али на такав начин...да систем акумулације остане нетакнут.“¹⁸⁾

Међутим, Валерштајн *не* примећује да је изградња и националне и социјалне државе, односно, прихватање демократских тенденција од стране либерала била само фаза у развоју либерализма и његовом путу ка нихилистичком друштву либералног тржишта где је *све* само роба. Он не уочава да су социјалистичке, националне и демократске тенденције само искориштене. Валерштајн, заслепљен миленијаристичким размишљањима, не види да

17) И. Валерштајн, *После либерализма*, Службени гласник, Београд, 2005, стр. 90.

18) Исто, стр. 200.

су либерали урушили социјалну и дистрибутивну правду, не само тежњом за сабирањем максималног профита у државама „језгра“ него, пре свега, тежњом ка изградњи либералног нихилистичког друштва у коме нема места за испољавање демоса ни у социјално-дистрибутивном погледу, ни у етно-културном, ни у политичком.¹⁹⁾

Према томе, либерална идеологија, којој је потпуно стран национални и социјални елемент, током свог историјског развоја користила је и националне и социјалне а тиме и демократске тенденције, при чему се никада није поистоветила са њима, већ једним отклоном према њима – изнутра их је подривала. Тако је било и са тзв. либералном демократијом, односно, националном и социјалном државом до 90-их година XX века. Либерални циљ је реализација пројекта светског слободног тржишта, у коме би постојали само атомизовани појединци (индивидуе) и групе формиране по принципу различитог испољавања индивидуализма, без било каквих етно-културалних, социјалних и политичких карактеристика (вредности, идентитета). Наравно, овај циљ се не може одједном остварити, већ су либерали принуђени да привременим отклоном ка другим политичким доктринама, постепено остварују и изграђују нихилистичко и номиналистичко глобално друштво. У томе им помажу конформисти и с лева и с десна. То се посебно види у Европи. Некадашњи револуционари из 1968, марксисти, социјал-демократе, синдикалисти се уопште не разликују од либерала, већ напуштајући идеју социјалне државе (какав парадокс!) у савезу са десницом (која је у Француској одавно напустила истински десни деголизам) остварују пројекат либералног разарања нација, њиховог идентитета и вредности, тј. *demosa*.²⁰⁾

Имајући у виду да је либерализам све политичке идеологије искористио у свом историјском развоју и тиме их послао у политичку историју (последњи је побеђен социјализам, симболичким и стварним *падом Берлинског зида*), остала је само – демократија. Њу је постепено почео истискивати 70-их година прошлог века, да би је (оснажен подршком конвертитске левице и деснице), после 1989, и дефинитивно почео ограничавати.

19) Либерали су, маскирани демократијом, користили за своје сврхе незадовољство народа Европе и апсолутизмом XIX века, и нацизмом у XX веку.

20) О савезу левице (БОБО левица) и финансијске деснице у Француској видети интервју са Алан Соралом (Alain Soral), француским писцем и публицистом, у часопису *Геополитика*, бр. 29, Београд, 2008, стр. 8.

3. ОГРАНИЧАВАЊЕ И КРИЗА ПОЛИТИЧКЕ ДЕМОКРАТИЈЕ

Либерализам ограничава и ствара кризу демократије у њеној социјално-економској и политичкој димензији. У раду ћемо размотрити ограничавање политичке димензије демократије. Прекомпоновање *политичке демократије* се огледа у детаљној измени политичког плурализма, под којим подразумевамо не само вишепартијски систем него и постојање таквих принципа као што су подела власти, њена равномерна дистрибуција међу политичким институцијама, демократизација медија, демократско јавно мњење, итд. Либерали су ове принципе напустили.

3.1. Измена политичког плурализма

Прво што се примећује је то да су политичке партије постале отуђени део политичке елите на власти. Последњих деценија ово је добило значење које се односи на свођење вишепартијности на двопартијски систем, који делује једнопартијски. Наиме, између водећих партијских блокова или коалиција, а којих има два, блок на власти и блок у опозицији, онај који је у опозицији добија један део власти и добара који су у вези с њом. Поражена партија или коалиција не силази са сцене, она остаје у својству лојалне опозиције рачунајући да ће на следећим изборима победити. Овај компромис је у складу са општом тенденцијом укрупњавања монопола на тржишту. Нове партије немају никаквих шанси! Да систем делује једнопартијски говори и чињеница да су ове две групације партија или коалиција постале део државног апарата па и део привредно-финансијских монопола и конгломерата. О томе је нарочито писао социолог Александар Зиновјев (1922-2006), који такав систем пореди са једнопартијским системом у бившим социјалистичким земљама. Наиме, прва карактеристика оваквог система је да је дошло до *срастања политике и управљања*, односно, водећи партијски активисти, тј. политичари су постали део управљачког слоја и у државним институцијама и у економији. У свим либералним земљама формирано је језгро професионалних политичара који су у органима власти неограничено, баш као и у бившим социјалистичким режимима. Зиновјев наводи да „у западном систему државности постоји једно језгро партија, клика и професионалних политичара које није мање стабилно него одговарајућа језгра у државном апарату комунистичких земаља.“²¹⁾ Политичари заузимају високе положаје и у руководством највећих компанија. Зиновјев истиче

21) А. Зиновјев, *Запад*, Наш дом – Age D’Homme, Београд, 2002, стр. 165.

да политичари постају сарадници концерна, заузимају положаје који уопште нису политички. „Образују се својеврсни картели великих партија и клике професионалних политичара. Они одлучују ко ће, и какве положаје заузети у установама у којима власт има приступа...Партије и клике пребраћују државу у свој плен, у извор свакојаким животних добара и каријере.“²²⁾

Избори су, у таквој ситуацији, изгубили свој некадашњи демократски карактер, јер су се свели - не на остваривање идеје демократије - већ на избор лица у органе власти на неограничено дуг период. „Суштина западног изборног система не састоји се у томе да се оствари апстрактна идеја демократије, већ у томе да се пружи могућност да се практично изаберу нека лица у органе власти и да се као таква озаконе.“²³⁾ Да је ситуација са изборима оваква, у прилог овоме говори и чињеница да већина грађана игнорише изборе, из разлога што сматрају да не могу ништа променити, а управо не могу ништа изменити јер се, између осталог, у властима врте једни те исти политичари годинама, па и деценијама. Грађани сматрају да резултати избора не мењају ништа у њиховом положају. Излазност на изборима је, готово, увек испод 50%. Овде можемо приметити да се грађани редовно позивају да изађу на гласање, али реално гледано, професионалним политичарима то и не одговара. Евентуално велика излазност би на сцену вероватно довела неку радикалнију партију, што ни у ком случају либералима не одговара. Либерализам не дозвољава никакве ломове и промене, јер би био угрожени основни постулати либералне идеологије.

Стари принцип поделе власти (законодавна, извршна, судска) је изгубио свој смисао. Имајући у виду да се створила управљачка елита која је неограничено дуго присутна у власти, све је подређено што оперативнијем управљању. То се може постићи само кроз потпуно јединство законодавне и извршне функције власти.²⁴⁾ У таквој ситуацији потпуно је измењен и принцип *већине*. Наиме, услед бирократизовања и концентracије *моћи* у групама, и то у корпоративно-финансијским и војним елитама, оне настоје да ту моћ операционализују не само кроз утицај на државу, него и кроз управљање државом. Тако да владе у либералним земљама и не заступају вољу већине, већ вољу ових елита. *Већина* уопште и не постоји као примарно дати фактор (изузев у самим изборима).

22) Исто,

23) Исто, стр. 196.

24) Парламент делује искључиво као продужена рука извршне власти, јер влада даје законодавну иницијативу. Ретке су иницијативе парламента.

Све ове измене утичу да либерализам, у идеолошкој прекомпозицији друштва и државе, *сужава демократију искључиво на конкуренцију политичких елита*, оличених, с једне стране, у представницима финансијских, индустријских, војно-безбедносних група и организација, и са друге стране, у представницима државе.

3.2. Корпоративизам и „побуњене елите“ као замена за демократију

У чувеном извештају Трилатералне комисије 1975. године, Семјуел Хантингтон (Samuel Huntington, 1927-2008) упозорава на „опасност претеране демократије“ и каже: „Либерализам успорава логику демократије, а демократија се противи логици либерализма. Демократијом се не може владати. Ограничавање учешћа маса у политичким одлукама и преношење одлучивања у руке корпоративних елита је неизбежно.“²⁵⁾ (подвукао С.П) Током „коегзистенције“ либерализма и демократије, идеја корпоративне демократије или социјеталног корпоративизма је била у почетку компатибилна са карактеристикама државе благостања. Она је подразумевала интеграцију и кооптацију радништва у систем како би се избегли социјални немири, као и државни интервенционизам у домену економске политике којим се осигурава стабилност привређивања.²⁶⁾ Међутим, наступом (нео)либералне идеологије, мења се и сам садржај социјеталног (демократског) корпоративизма.

Суштину тзв. корпоративног либерализма, као замене за демократију, чини: потчињавање социјалних слојева капиталу и његовим представницима у индустријско-финансијским корпорацијама и организацијама; потчињавању социјалних група државном апарату који је, видели смо, саздан од срастања политике и управљања, као и потчињавању вођству синдиката. Социјални слојеви постају подређени врховима ових корпорација и политичких елита на такав начин да се руководиоцима корпорација и политичким елитама додељује монополски положај у свом домену. Истовремено, врши се контрола захтева и интереса социјалних слојева од стране њихових „представника“.²⁷⁾ Практично, овде се уочава политичка пасивизација радништва јер синдикати не изражавају

25) С. Аврамов, *Трилатерална комисија*, Институт за међународно право, Бањалука, 2000, стр. 60-69.

26) Д. Обрадовић, *Корпоративни политички системи: компаративни приступ*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1992. - Мере државног интервенционизма су биле: политика пуне запослености, контрола цена, глобално планирање како би се спречила незапосленост, обезбеди економски раст, спречила инфлација и дефинисала социјална држава.

27) Исто, стр. 42-43.

њихов интерес већ оне захтеве који су у складу са постигнутим договором између капитала, државе и синдиката.

Главни производ корпоративног либерализма је *друштво маса* као замена за друштво грађана у *demosu*. Тако Чарлс Милс (Charles Right Mills, 1916-1962) наводи да корпоративни капитализам, системом моћних монополских корпорација производи цивилизацију у којој тријумфује масовно отуђење човека од човека.²⁸⁾ Наиме, грађани постају конзументи без икаквих других идентитета (неграђани), народ, тј. *демос* постаје маса, а мали круг власника - елита. Милс наводи да је корпоративизам условио да грађанин за власт не представља ништа осим поседовања држављанства и стицања пунолетности ради гласања на изборима, тј. грађанин је претворен у атомизованог појединца (индивидуу).

Данас, у савременом либералном друштву, ове корпоративне, либералне елите су добиле и нова обележја али су се прошириле и са новим интелектуалним слојевима. Наиме, амерички аутор Кристофер Лаш (Christopher Lasch, 1932-1994) у делу *Побуна елита*, пише о *новој* врсти елита које данас владају либералним друштвима.²⁹⁾ Анализирајући елите у САД, Лаш наводи да су оне идентичне у свим либералним земљама, и да су оне, у односу на старе, националне елите – космополитске. У њих спадају „не само корпорацијски менаџери већ и све струке које производе и манипулишу информацијама.“ То је „нова, целебрална аристократија“ чији се „животни приходи“, за разлику од припадника ранијих владајућих елита, „не ослањају толико на власништво над некретнинама колико на манипулацију информацијама и професионалном експертизом“.³⁰⁾ Њих повезује свет „апстрактних концепата и симбола који се протежу од цена на берзи до визуелних приказа које стварају Холивуд и Медисон Авенија, и који се специјализују за интерпретацију и употребу симболичких информација.“³¹⁾

Поред космополитизма и света симбола, битна карактеристика ове *елите* је да је она у идејном смислу привидно левичарска. То такође истиче Лаш.³²⁾ Осим што по приходима припада

28) Р. Милс, *Елита власти*, Плато, Београд, 1998.

29) К. Лаш, *Побуна елита*, Светови, Нови Сад, 1996.

30) Исто, стр. 10-11. Ову аристократију сачињавају „банкари, грађевински финансијери и предузимачи, инжењери, консултантни свих врста, системски аналитичари, научници, доктори, публицисти, издавачи, уредници, директори рекламних агенција, уметнички директори, филмације, забављачи, новинари, телевизијски продуценти и редитељи, уметници, писци, професори...“ – Исто, стр. 37.

31) Исто, стр. 38-39.

32) Исто, стр. 17-18.

највишим слојевима друштва, и што је у савезу са финансијским, индустријским лобијима, тј. економским либералима, лажни леви-чарски ангажман *нове елите* се састоји у бављењу измишљеним „друштвеним питањима“ као што су: родна дискриминација, хомо-фобија, сексизам, транссексуализам итд, тј. питањима која проистичу из различитог испољавања индивидуализма индивидуе. Овој елити су страна социјална питања, неједнакост, осиромашење становништва, криза породице, енормна пораст насиља, смањење опште културе, итд. Оно што је најважније, *нова елита* је наглашено анационална, апстрахована од било каквог идентитета везаног за етно-културу, традицију, историју, обичаје и сл. Национални интерес схватају само кроз остваривање геополитичких претензија на нелибералне делове света, али и то под маском *људских права* и *слобода*. Либерализам је, тиме, и коначно, после толико времена добио елите које ће водити атомизовану заједницу (маса, неграђане) у правцу изградње нихилистичког либералног друштва. С тим у вези, Лаш *нову елиту* и назива *побуњеном* против сопствене националне државе и културе.³³⁾

Ове нове елите Запада имају своје успешне копије и у бившим социјалистичким земљама које на имитаторски начин настоје да изграђују друштво коме припадају. Под терминима *европејства* и *модернизације* припадници ових копираних елита више не осећају никакву одговорност за сопствени народ, већ га оптужују за заосталост што је, по њима, последица традиционализма, превазиђене културе и економије. Највећи део ове елите је на власти, поготово у економији, а тамо где још увек нису у потпуности преузели све полуге „омражене“ државе, као нпр. у Србији, присутнији су у невладином сектору, на универзитетима, итд. Када је Србија у питању, идеолошки део ове елите себе назива „другом Србијом“ и претежно је титоистичког *background-a* што је сасвим компатибилно са идеолошким карактером *нове, побуњене елите* (Лаш) на либералном Западу. Ова „друга Србија“, се, такође, не бави истинским левим идејама социјалног активизма и заштите најнижих слојева, већ тежиште усмерава на пропагандни рат против сопственог народа.³⁴⁾ За „другу Србију“ је национална сувереност идеолошки не-

33) Исто, стр. 48-50.

34) Мирјана Радојичић наводи да „у персоналном смислу бројчано највећи део ‘друге Србије’ чине пензионисани службеници Брозове дипломатије, високи функционери некадашње партије југословенских комуниста, активисти својевремено Савеза синдиката Југославије, чланови на VIII седници поражене фракције СКС (‘стамболићевци’), теоретичари и идеолози марксизма-лењинизма у његовој догматској или *praxis* верзији, из њихових редова регрутовани ‘социјалдемократи’ и ‘либерали’...“ - М. Радојичић, *Историја у кривом огледалу*, ИПС, Београд, 2009, стр. 120-121.

прихватљива. Имајући у виду да је национална сувереност услов развоја демократије и грађанина (у *demosu*), и ова „елита“ се нашла са друге стране барикаде у односу на демократију.

3.3. Манипулација јавним мњењем

Имајући у виду да је насилно наметање неког општег интереса за цело друштво карактеристика тоталитарних друштава, у антиподу тоталитаризма – демократији јавно мњење, као интерес већине је, како истиче Ненад Кеџмановић, темељ демократије³⁵⁾.

Јавно мњење подразумева мишљење о неком значајном друштвеном питању (политичком, економском, правном, спортском и сл.) које је раширено, доминантно у јавности једног друштва у одређеном тренутку. Јавно мњење чине тренутна уверења, ставови и судови. Професор Кеџмановић наводи да се оно образује узајамним сучељавањем партикуларних и субјективних интереса путем дијалога и дебате, уз свестрану толеранцију према свим разликама и супротностима, чиме се „долази до општег, односно, барем већинског интереса.“³⁶⁾ Овако дефинисано и у пракси примењивано схватање јавног мњења је карактеристика друштва јавности. С обзиром да је јавно мњење саздано од жеља, интереса, и сл. који су мање или више субјективни, оно не може да претендује на апсолутну истину. Зато је оно врло флуидно, подложно променама, контроли и манипулацијама политичких и економских центара моћи. У формирању јавног мњења посебно важну улогу имају масовни медији.

Управо у манипулацији јавним мњењем се види ограничавање, сужавање и криза демократије. Истраживањем овог феномена бавили су се Милс, Лаш, Бурдије, Зиновјев. Сви они истичу да медији грађанину сугеришу ослобађање „сувишних“ идентитета сводећи га на индивидуу којој је свеједно шта се дешава у земљи и свету. Медији имају улогу да спрече било какву политичку акцију усмерену на стварање опозиције либералном поретку. С тим у вези, француски социолог Пјер Бурдије (Pierre Bourdieu, 1920-2002) за медије каже да су „један фактор деполитизације који очигледно делује првенствено на оне фракције публике које су највише деполитизоване“, тј. на жене, мање образоване, сиромашне. „Телевизија предлаже једно виђење света које је све више деполитизовано, асептично, безбојно, и све више вуче за собом новине у свом скре-

35) Н. Кеџмановић, *Домети демократије*, ФПН – Чигоја, Београд, 2005, стр. 43.

36) Исто.

тању ка демагогији и подређивању комерцијалним потребама.³⁷⁾ Зиновјев исто истиче њихову манипулативну улогу наводећи да је то такав инструмент који сам себе опажа као друштвену снагу, а који све остале користи као инструмент. „Медији су сконцентрисали у себи друштвено мњење и грађанско друштво, поставши њихов репер и лишавши их истовремено самосталности.“³⁸⁾

Да би се омогућила лакша манипулација, медији су у либералним земљама већ почетком 80-их година прошлог века приватизовани а убрзо и централизовани (општа тенденција укрупњавања капитала). Наиме, на медије се у приватној свери лакше утиче, него када су они под лупом друштвене контроле и јавности.³⁹⁾

Да су размере манипулације огромне говоре чињенице из рата против Ирака 1991. и данашњих ратних догађања где су разарања и масовно страдање ирачког народа остала готово незабележена ид стране медија и без суда јавности на Западу. Југословенски сукоб 1991-1999. је посебан пример како се, опет, прикази разарања и злочина могу усмерити на такав начин да се сатанизује само једна страна у сукобу. У овом случају јавно мњење Запада је обликовано и усмерено у правцу остваривања геополитичких интереса САД и НАТО. Обликовању овакве јавности свестрано је помогао део српског невладиног сектора. Мирјана Радојичић у својој књизи *Историја у кривом огледалу*, наводи да интерпретација овог „трећег“ сектора „скорије јужнословенске прошлости, места и улоге српског народа и његових политичких и интелектуалних елита у њој, била је једна од најутицајнијих у светском јавном мњењу и, као таква, у великој мери је одређивала трагичну политичку судбину тог балканског етноса и његове државе у протеклих петнаестак година, са извесним изгледима да то чини и у наредном периоду њиховог евроатлантског интегрисања.“⁴⁰⁾ Према томе, либерално јавно мњење део идеолошке стратегије либерала на стварању тржишног, масовног, nihilisticког друштва глобалних размера у коме је грађанин сведен на индивидуу, а народ (*demos*) замењен масом, која слуша *нову елиту*.

Анализирајући ограничавање политичке демократије сасвим је јасно зашто су грађани незаинтересовани за политички живот,

37) П. Бурдије, *Сигнална светла: прилози за отпор неолибералној инвазији*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр. 87-88.

38) Александар Зиновјев, нав. дело, стр. 249, 251.

39) Исто, стр. 249.

40) М. Радојичић, *Историја у кривом огледалу*, ИПС, Београд, 2009, стр. 6.

односно, зашто постоји политичка апатија грађана (изборна апстиненција), неповерење јавности у политичке институције, тешкоће да се нација окупи на остварењу заједничких циљева. Либерали управо и граде систем у коме ће грађани бити политички незаинтересовани, колективистички обезбојени, апстрактни, сведени на потрошњу и консензусе у масовној култури. То није никаква аномалија либерализма која се као таква може одстранити некаквом партиципацијом или делиберативном демократијом (Хабермас) и сличним утопијским „алтернативама“.⁴¹⁾ Ово је нужна фаза историјског развоја либерализма те је одбацивање демократије његова законитост. Према томе, са падом тоталитарних система, антипода демократије, током XX века, нисмо се ослободили сенке тоталитаризма. Либерална идеологија није завладала на огољеном насиљу, деспотизму и тиранији, већ на новим, суптилнијим операцијама. Либерализам данас пореде са Орвеловом *1984*. јер је управо та идеологија створила друштво у коме је човек на *нежан* начин, уз властити пристанак, сведен на ниво роба који слуша *Великог брата*. *Велики брат* су, управо, елите оличене у финансијским, индустријским, војним, безбедносним организацијама, али и анационална *нова елита* побуњена против сопствене културе. Оне су образовале такву структуру и односе да функционишу као наддржавна левијатанска контрола и државе и друштва. Она бивша социјалистичка тоталитарна држава је само мали део овог новог Левијатана. Тиме је либерализам постао идеологија позападњавања нација и клонирања западне масовне културе - а не идеологија демократије.

ЛИТЕРАТУРА

- Аристотел, *Политика*, БИГЗ, Београд, 1984.
 Аврамов, Смиља, *Трилатерална комисија*, ИМП, Бањалука, 2000.
 Бобио, Норберто, *Либерализам и демократија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1995.
 Бурдије, Пјер, *Сигнална светла: прилози за отпор неолибералној инвазији*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.
 Валерштајн, Имануел, *После либерализма*, Службени гласник, Београд, 2005.
 Дал, Роберт, *Дилеме плуралистичке демократије*, БИГЗ, Београд, 1994.
 Зиновјев, Александар, *Запад*, Наш дом, Београд, 2002.
 Кеџмановић, Ненад, *Домети демократије*, ФПН – Чигоја, Београд, 2005.

41) Видети: Александра Мирковић, „Дискурзивна демократија као специфичан облик делиберативно-демократског модела“, *Српска политичка мисао*, 1/2009, ИПС, Београд, стр. 45. А. Мирковић износи гледиште о утопијском карактеру Хабермасовог модела кориговања либерализма.

Лаш, Кристофер, *Побуна елита*, Светови, Нови Сад, 1996.

Милс, Рајт, *Елита власти*, Плато, Београд, 1998.

Мировић, Александра, „Дискурзивна демократија као специфичан облик де-либеративно-демократског модела“, *Српска политичка мисао*, 01/2009, Институт за политичке студије, Београд.

Молнар, Томас, *Либерална хегемонија*, СКЦ, Београд, 1996.

Обрадовић, Даниела, *Корпоративни политички системи: компаративни приступ*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1992.

Радојичић, Мирјана, *Историја у кривом огледалу*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

Симеуновић, Драган, *Теорија политике*, Наука и друштво, Београд, 2002.

Смит, Адам, *Истраживање природе и узрока богатства народа*, Култура, Београд, 1971.

Сорал, Алан, „Савез деснице вредности и левице рада“, *Геополитика*, бр. 29, Београд, 2008.

Тамир, Јеал, *Либерални национализам*, Филип Вишњић, Београд, 2002.

Srdjan Perisic

LIBERALISM VS DEMOCRACY: CONSTRAINING OF POLITICAL DEMOCRACY – A STEP FORWARD BUILDING A GLOBAL NIHILISTIC SOCIETY

Summary

In his work, the author is analyzing the crisis of the western democracy in its political dimension, which had started already in 70's of the last century, and deepened after the fall of the Berlin Wall. Not only did the demolishing of the Berlin Wall mark the success of liberalism in eradicating another political ideology – socialism from the scene, but it also marked the liberals', be they identified as neoliberals, libertarians and similar, commencement in dismissing the democracy itself with which they had symbiotically been building national and social state. The last wave of spreading democracy is actually an apparation of its desubstantiation. From competitive elitism representing its diminution that had occurred long time ago, it primarily evolves to a procedural or minimal democracy, altering into mere media manipulation by electoral body. The key of intolerance of liberalism towards democracy is not in some new challenges that a contemporary society is already facing

with, but in practical consequences of the theoretical tension between democracy and liberalism.

The key words: liberalism, democracy, political democracy, nihilism, society, national state, *demos*, individualism, market, manipulation, constraint.